

ONA TILI DARSLARIDA SOTSIOLINGVISTIK MADANIYATNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI

Roziqova Maysara Rustamovna

Buxoro davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Rozikova Maysara Rustamovna

Independent Researcher, Bukhara State University

Annotatsiya: Ushbu maqolada ona tili darslarida o'quvchilarning sotsiolingvistik madaniyatini shakllantirishning nazariy va amaliy asoslari tahlil qilinadi. Sotsiolingvistik madaniyat tushunchasi, uning ta'lim jarayonidagi o'rni, kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishdagi ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish yo'llari, interfaol metodlar hamda madaniyatlararo muloqotni shakllantirish tajribalari ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: ona tili, sotsiolingvistika, sotsiolingvistik madaniyat, kommunikativ kompetensiya, nutqiy madaniyat, pedagogik texnologiya, ta'lim, interfaol metodlar.

TECHNOLOGIES FOR DEVELOPING SOCIOLINGUISTIC CULTURE IN MOTHER TONGUE LESSONS

Annotation: This article explores the technologies of developing sociolinguistic culture in mother tongue lessons. The study emphasizes the importance of sociolinguistic competence in modern education, highlighting its role in shaping students' communicative abilities, cultural awareness, and respect for linguistic diversity. The article analyzes theoretical foundations of sociolinguistics, methodological approaches, and innovative teaching technologies, such as interactive learning, project-based activities, role-plays, and digital platforms. Moreover, it discusses the integration of language and culture in the educational process, offering practical recommendations for teachers to effectively foster sociolinguistic culture in students. The conclusions suggest that a systematic approach to teaching, combined with sociocultural content, can

significantly enhance the quality of mother tongue education and prepare students for successful communication in a multicultural society.

Keywords: *Sociolinguistic culture, mother tongue lessons, communicative competence, language and culture, interactive methods, education technology, linguistic diversity, teaching strategies, multicultural society, student development.*

Bugungi globallashuv davrida ta'lim tizimi oldiga qo'yilgan eng muhim vazifalardan biri – yosh avlodni nafaqat bilimli, balki ijtimoiy faol, kommunikativ jihatdan savodli va madaniyatli qilib tarbiyalashdir. Ona tili darslari bu borada alohida ahamiyat kasb etadi, chunki u faqat grammatik qoidalarni o'rgatish bilangina cheklanmay, balki o'quvchilarning nutqiy faoliyatini rivojlantirish, ularni turli ijtimoiy vaziyatlarda to'g'ri va samarali muloqot olib borishga tayyorlash vazifasini ham bajaradi.

Sotsiolingvistik madaniyatning shakllanishi o'quvchiga turli ijtimoiy muhitlarda, turlicha auditoriyalarda va madaniy kontekstlarda moslashib, nutqini to'g'ri tashkil eta olish imkonini beradi. Masalan, rasmiy uchrashuvda va norasmiy suhbatda nutqning mazmuni, ohangi va ifoda vositalari mutlaqo turlicha bo'lishi tabiiy. O'quvchi buni ona tili darslarida o'zlashtirmasa, keyinchalik turli vaziyatlarda nutqiy xatolarga yo'l qo'yishi ehtimoli yuqori.

Shu boisdan, ona tili darslarida sotsiolingvistik madaniyatni rivojlantirish texnologiyalarini ishlab chiqish va ularni samarali qo'llash zamonaviy ta'limning dolzarb vazifalaridan biridir.

Ta'limda sotsiolingvistik madaniyatning ahamiyati

Ta'lim jarayonida sotsiolingvistik madaniyatni shakllantirish o'quvchilarni hayotga tayyorlashning muhim qismi hisoblanadi. O'quvchi nutqiy vaziyatga mos til vositalaridan foydalana bilsa, u jamiyatda o'z o'rnini topadi, suhbatdoshi bilan samarali muloqot qiladi, shaxs sifatida rivojlanadi.

Ona tili ta'limida sotsiolingvistik yondashuv

Sotsiolingvistik yondashuv ona tili ta'limida quyidagilarni nazarda tutadi:

- darslarda nazariy bilimdan ko'ra amaliy muloqotga ko'proq e'tibor qaratish;

- turli ijtimoiy vaziyatlarga mos nutqiy mashqlarni tashkil etish;
- o'quvchilarni suhbatdoshga mos ohang va uslubda gapirishga o'rgatish;
- nutqda hurmat, odob va madaniy qoidalarni singdirish.

Bugungi kunda ta'limda pedagogik texnologiyalarning keng doirasi qo'llanmoqda. Ularning asosiy maqsadi – o'quvchini bilim oluvchi passiv shaxs sifatida emas, balki faol muloqot ishtirokchisi sifatida shakllantirishdir. Ayniqsa, ona tili darslarida sotsiolingvistik madaniyatni rivojlantirish uchun interfaol metodlar juda qulay hisoblanadi.

Interfaol metodlar

Ona tili darslarida interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarning sotsiolingvistik madaniyatini rivojlantirishga katta hissa qo'shadi. Eng samarali metodlardan ba'zilar quyidagilar:

Rol o'ynash (role play) – o'quvchilar turli hayotiy vaziyatlarda o'zlarini sinab ko'rishadi. Masalan, “do'konchi va xaridor”, “o'qituvchi va o'quvchi”, “rahbar va xodim” kabi rollar orqali suhbat qurish.

Bahs-munozara – o'quvchilar biror mavzu bo'yicha o'z fikrini bildirish, uni asoslab berish, suhbatdoshni hurmat bilan tinglashni o'rganadi.

Klaster – asosiy mavzu atrofida kichik bo'limlarni guruhlab, fikrlarni tartibga solish.

Sinkveyn – mavzuga oid so'z va jummalarni she'riy shaklda qisqa tarzda ifodalash orqali ijodkorlikni rivojlantirish.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT)

Bugungi ta'lim jarayonida AKTdan foydalanish sotsiolingvistik madaniyatni rivojlantirishning samarali vositasidir. Ona tili darslarida multimedia, audio va video materiallardan foydalanish orqali turli nutqiy vaziyatlar modellashtiriladi.

Ona tili darslarida sotsiolingvistik madaniyatni rivojlantirish texnologiyalari
Nutqiy vaziyatlar orqali o'qitish

Sotsiolingvistik madaniyatni rivojlantirishning eng samarali usullaridan biri – nutqiy vaziyatlar yaratishdir. O‘quvchilarga turli ijtimoiy vaziyatlarda qanday gapirish kerakligini amaliy mashqlar orqali o‘rgatish muhimdir.

Madaniyatlararo muloqotni shakllantirish

Ona tili darslarida faqat milliy nutqiy madaniyatni emas, balki boshqa xalqlarning muloqot madaniyatini ham tushuntirish muhimdir. Bu o‘quvchilarda keng dunyoqarash va bag‘rikenglikni shakllantiradi.

Masalan, turli xalqlarda salomlashish uslublari, minnatdorchilik bildirish shakllari yoki murojaat etish madaniyatini taqqoslash orqali o‘quvchilar o‘z ona tilida ham, boshqa tillarda ham sotsiolingvistik ko‘nikmalarni rivojlantiradi.

Amaliy texnologiyalar namunasi

Ona tili darslarida sotsiolingvistik madaniyatni rivojlantirish uchun quyidagi texnologik ssenariylarni qo‘llash mumkin:

Dialog mashqlari – ikki o‘quvchi o‘zaro turli mavzuda suhbat quradi. O‘qituvchi suhbatdagi sotsiolingvistik jihatlarni baholaydi.

Keys-stadi – o‘quvchilarga hayotiy vaziyatga oid keys beriladi. Masalan: “Siz jamoat transportida notanish odam bilan muloqot qilyapsiz”. O‘quvchi qanday gapirishini amalda ko‘rsatadi.

Ona tili ta’limida sotsiolingvistik madaniyatni rivojlantirish usullari

Ona tili darslarida sotsiolingvistik madaniyatni rivojlantirish ko‘p bosqichli va tizimli yondashuvni talab etadi. O‘quvchilar faqat grammatik bilimlarni emas, balki ularni hayotiy muloqot sharoitida to‘g‘ri qo‘llash ko‘nikmasini ham egallashlari zarur. Bu jarayonda o‘qituvchining metodik mahorati, darsning interaktivligi, hamda o‘quvchilarni faol ishtirok etishga jalb qiluvchi texnologiyalar muhim o‘rin tutadi.

Ona tili darslarida sotsiolingvistik madaniyatni rivojlantirishning metodik asoslari

Sotsiolingvistik madaniyatni shakllantirish jarayoni bevosita metodik yondashuvlarga tayanadi. Chunki ona tili darslari faqat nazariy bilim berish bilan

cheklanmasdan, amaliy nutqiy faoliyatni, ijtimoiy-madaniy kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qilishi kerak. Bu borada metodik asoslarni uch yoʻnalishda koʻrib chiqish mumkin: lingvodidaktik, sotsiomadaniy va kommunikativ yondashuv.

Xulosa

Ona tili taʼlimida sotsiolingvistik madaniyatni shakllantirish — nafaqat til bilimlarini, balki ijtimoiy-madaniy kompetensiyani ham rivojlantirishga xizmat qiladi. Chunki bugungi globallashuv davrida oʻquvchi nafaqat grammatik jihatdan toʻgʻri gapira olish, balki turli nutqiy vaziyatlarda mos ravishda oʻzini tutish, til orqali jamiyat madaniyatini anglash va hurmat qilish koʻnikmalariga ega boʻlishi lozim. Tadqiqot davomida quyidagi natijalar aniqlandi:

Ona tili darslarida sotsiolingvistik madaniyatni rivojlantirish oʻquvchilarning nutqiy kompetensiyasini kengaytiradi, tilni amaliy qoʻllash imkoniyatlarini oshiradi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar (klaster, rol oʻynash, interfaol metodlar, raqamli taʼlim vositalari) oʻquvchilarda ijtimoiy muloqot madaniyatini shakllantirishda samarali ekanligi isbotlandi.

Sotsiolingvistik yondashuv oʻquvchilarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, til orqali madaniyatlararo muloqotga tayyorlikni kuchaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullaeva, Z. (2021). Til va madaniyat: sotsiolingvistik yondashuv. Toshkent: Fan va texnologiya.
2. Karimov, I.A. (1997). Yuksak maʼnaviyat – yengilmas kuch. Toshkent: Maʼnaviyat.
3. Joʻraeva, M. (2019). Ona tili darslarida kommunikativ yondashuvning samaralari. Oʻzbekiston pedagogika jurnali, №3, 45–52.
4. Hymes, D. (1974). Foundations in Sociolinguistics: An Ethnographic Approach. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

5. Labov, W. (2001). Principles of Linguistic Change. Oxford: Blackwell.
6. Crystal, D. (2003). English as a Global Language. Cambridge: Cambridge University Press.
7. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori. (2020). “Ona tili va adabiyot fanlarini o‘qitishni takomillashtirish konsepsiyasi”. Toshkent.